

ΠΟΛΥΘΡΗΣΚΕΙΑΚΗ ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΙ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ

ὑπό Ἀρχιεπισκόπου Τιράνων, Δυρραχίου καί πάσης Ἀλβανίας
Ἀναστασίου

Ὁμοτίμου Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν
Ἐπιτίμου Μέλους τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν

Στίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰῶνα εἶχαν διατυπωθεῖ πολλές προβλέψεις ὅτι ἡ θρησκεία σύντομα θά ἔσβηνε στήν Εὐρώπη. Στό ξεκίνημα ὁμως τοῦ 21ου αἰῶνα, παράλληλα μέ τήν ἐκκοσμίκευση καί τή θρησκευτική ἀδιαφορία, παρατηρεῖται σέ παγκόσμια κλίμακα μιά ἀναζωπύρωση τοῦ θρησκευτικοῦ ἐνδιαφέροντος γιά τό Ὑπερβατικό, γιά τό Θεῖο. Μιά μεταφυσική ἀναζήτηση μέ μεγάλη ρευστότητα. Ὅρισμένοι ζητοῦν νά τήν ἱκανοποιήσουν μέ θρησκευτικές ἀντιλήψεις ἰνδικῆς προελεύσεως (ἰνδουϊστικές ἢ βουδδιστικές σχολές κ.λπ.). Ἔτσι, συχνά προσφέρονται στό ἀνυποψίαστο κοινό μεταλλαγμένα προϊόντα διαφόρων θρησκευτικῶν θεωριῶν ποικίλης προελεύσεως, πού προτείνουν μιά ἀόριστη πνευματικότητα ἡ ὁποία τελικά ὁδηγεῖ σέ ἕνα ἀπροσδιόριστο κενό.

Σέ μεγαλύτερο ὁμως βαθμό, τό κοινό τῆς Εὐρώπης ἐπηρεάζεται τελευταίως ἀπό περίεργες μεταφυσικές ἰδέες. Χαρακτηριστικά τήν ἀποκαλύπτουν τά μπέστ σέλλερ τῆς παιδικῆς λογοτεχνίας. Γιά τά παιδιά τοῦ 20οῦ αἰῶνος, ἕνας ἀπό τοὺς πιά ἀγαπημένους ἥρωες ἦταν ὁ Oliver Twist τοῦ Dickens. Στίς ἀρχές τοῦ 21^{ου} αἰῶνα τή θέση του πῆρε ὁ Χάρυ Πότερ τῆς G.K. Rowling. Στήν ἱστορία τοῦ Oliver Twist, τό Καλό καί τό Κακό προσδιορίζονται σέ μεγάλο βαθμό μέ κοινωνικούς ὅρους. Στίς περιπέτειες τοῦ Χάρυ Πότερ, αὐτά ἀνήκουν στή σφαῖρα τῆς μεταφυσικῆς καί ἐκπορεύονται ἀπό τή μοίρα. Στήν πρώτη περίπτωση, ἡ τραγικότητα τῆς ζωῆς μεταμορφώνεται μέ τήν παρέμβαση ἑνός εὐγενοῦς διανοουμένου. Ἀντίθετα, ὁ ἥρωας τῶν σημερινῶν παιδιῶν βρῖσκει καταφύγιο στόν σκοτεινό κόσμο τῆς φαντασίας, διότι τό ὄρατό περιβάλλον τοῦ εἶναι ἐχθρικό. Τό μαγικό ραβδί στό χέρι του ἀλλάζει τήν εἰκόνα τοῦ κόσμου. Πρόθεσή του εἶναι νά ὀρίσει τό περιβάλλον του χρησιμοποιώντας μεταφυσικές ἀόρατες δυνάμεις τοῦ σύμπαντος.

Ἡ ἐκπληκτική ἐπιτυχία τοῦ βιβλίου στό εὐρύ ἀναγνωστικό κοινό σέ πάρα πολλές χῶρες φανερῶνει τήν ἰδιαίτερη γοητεία πού ἀσκεῖ σήμερα ἡ φυγή στό φανταστικό, σέ κόσμους μαγικούς, Συγχρόνως ὁμως φανερῶνει τό ἐνδιαφέρον γιά μιά περιοχῆ, πού ὑπερβαίνει τήν κλασική λογική στήν ὁποία στηρίχθηκε ὁ Εὐρωπαϊκός Διαφωτισμός, δίνοντας ἀπόλυτη ἐμπιστοσύνη στή κριτική λειτουργία τοῦ ὀρθοῦ λόγου σέ ὅλα τά ἐπίπεδα.

Τά θρησκευτικά ενδιαφέροντα καί οί κοινότητες πού τά εκπροσωποῦν ἔξακολουθοῦν νά διαδραματίζουν σοβαρό ρόλο στή σύγχρονη Εὐρώπη, ἡ ὁποία παρουσιάζει σήμερα μιά γενικότερη πολυμορφία. Ὅπως ἐπισήμανε ὁ Γιώργος Θεοδοκάς στό βιβλίο του *Ἐλεύθερο πνεῦμα*, “Ἡ Εὐρώπη εἶναι ἓνα σύμπλεγμα ἀπό ἄπειρες ἀντιθέσεις. Διαφορετικές καί πολύ συχνά ἀντίθετες ψυχικές διαθέσεις γεννιοῦνται στόν Βορρᾶ καί τή Μεσημβρία, στή Δύση καί τήν Ἀνατολή. ... Τό εὐρωπαϊκό πνεῦμα προϋποθέτει τήν κατανόηση τῆς ἁρμονίας τοῦ εὐρωπαϊκοῦ συνόλου. ... Ἡ μεγάλη ἀξία αὐτοῦ τοῦ συνόλου εἶναι ὅτι κατόρθωσε νά ἐνώσει σέ μιά ἀνώτερη σύνθεση τίς ἀντιθέσεις πού τό ἀποτελοῦν”¹. Οἱ ἀντιθέσεις στήν Εὐρώπη συνυφαίνονται μέ τίς μεταφυσικές πεποιθήσεις τῶν πολιτῶν της, τίς ἀρχές καί παραδόσεις πού ἔχουν οἱ διάφορες θρησκευτικές κοινότητες.

Α΄

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΥΜΟΡΦΙΑ

1. Κατά πλειοψηφία, οἱ Εὐρωπαῖοι εἶναι, ὡς γνωστόν, χριστιανοί. Εἶναι ὁμως ἀπό αἰῶνες διηρημένοι σέ διάφορες Ἐκκλησίες καί Ὁμολογίες. Ὑπενθυμίζω λιτά ὅτι ξεχωρίζουν τρία σύνολα: Οἱ Ρωμαιοκαθολικοί, πού ἀποτελοῦν τό πιό συσπειρωμένο συγκρότημα· οἱ Ὁρθόδοξοι, ὀργανωμένοι σέ Αὐτοκέφαλες τοπικές Ἐκκλησίες· καί οἱ Διαμαρτυρόμενοι, διαφοροποιημένοι σέ μεγαλύτερες ἢ μικρότερες ὁμάδες. Ὅλες οἱ χριστιανικές κοινότητες διακρίνονται γιά μιά ἔντονη ἱστορική αὐτοσυνειδησία.

Ὁ βασικός ὅρος στίς εὐρωπαϊκές γλῶσσες γιά τή θρησκεία εἶναι *religion* (*Religion, religione*). Σύμφωνα μέ τήν πιθανότερη ὑπόθεση, ἡ λέξη δηλώνει ἀφ’ ἑνός τόν δεσμό μέ τό Θεό καί ἀφ’ ἑτέρου τόν δεσμό ὁ ὁποῖος ἐνώνει τοὺς ἀνθρώπους πού συμμερίζονται κοινές θρησκευτικές πεποιθήσεις. Ὁ ὅρος ὑπαινίσσεται ταυτόχρονα διαχωρισμό ἀπό κάτι ἄλλο καί ἐνότητα τῶν μελῶν μιᾶς συγκεκριμένης κοινότητος².

Τό δεύτερο χαρακτηριστικό, ἡ ὀργανωμένη κοινότητα ἐπί τῆ βάσει θρησκευτικῶν ἀντιλήψεων, θά ἔλεγα, ἡ ὀριζόντια διάσταση, εἶναι προφανές. Ἡ κάθετη ὁμως διάσταση, ἡ σχέση μέ τόν Θεό, ἡ πίστη, παρουσιάζεται συνήθως ἔξασθενημένη. Ὅσο καί ἂν ὀρισμένοι ἀνεπίγνωστα τά συγχέουν, τυπική ὁμολογιακή ταυτότητα καί αὐθεντική πίστη δέν ταυτίζονται. Πολλοί δηλώνουν Καθολικοί, Ὁρθόδοξοι, Λουθηρανοί κ.τ.λ., ἐνῶ συγχρόνως προσθέτουν ὅτι δέν πιστεύουν σέ Θεό· π.χ. ἐπίσημη στατιστική στή Σουηδία ἀναγράφει ὅτι οἱ χριστιανοί ἀποτελοῦν τό 91%³, ἐνῶ παλαιότερη ἔρευνα, τοῦ 1990, ὑπολογίζει τό ποσοστό ὅσων πιστεύουν σέ Θεό στό 45%⁴. Βεβαίως, οἱ στατιστικές γύρω ἀπό θρησκευτικά θέματα εἶναι πολύ σχετικές.

2. Ἀναμφισβήτητο πάντως παραμένει τό γεγονός ὅτι ἡ χριστιανική πίστη σέ πολλές ἐκ παραδόσεως χριστιανικές κοινωνίες ἔχει διαβρωθεῖ ἀπό τήν

άντιθρησκευτική προπαγάνδα και γενικά τήν έκκοσμίκευση πού ἔφερε ἡ Νεωτερικότητα. Σύμφωνα μέ στατιστική τοῦ 1990, σέ 15 χώρες τῆς Εὐρώπης κατά μέσον ὄρο τό 70% δηλώνουν ὅτι πιστεύουν στόν Θεό, ἀλλά μόνο τό 61% ὅτι πιστεύουν σέ ψυχή, τό 43% σέ ζωή μετά θάνατο, τό 33% σέ ἀνάσταση τῶν νεκρῶν, ἐνῶ τό 40% δέν ἐκκλησιάζονται ποτέ⁵. Χῶρες πού υπέστησαν τή συστηματική ἀθεϊστική ἐκπαίδευση στό παλαιό ἀνατολικό μπλόκ ἐμφανίζουν μεγαλύτερη κάμψη πίστεως. Π.χ. στήν Τσεχία, μόνο τό 33% αὐτοπροσδιορίζονται χριστιανοί⁶, ἐνῶ στήν Ἄνατ. Γερμανία τό ποσοστό εἶναι ἀκόμη μικρότερο.

Ἡ ἐκκοσμίκευση στήν Εὐρώπη (σεκουλαρισμός, secularization) δέν εἶναι ὁμοιογενής. Εὐκόλα διακρίνονται τρεῖς μορφές: α) Ἡ ἀπλή θρησκευτική ἀδιαφορία. β) Ἡ ἀντιπάθεια καί ἀντίθεση πρὸς τή χριστιανική πίστη. γ) Ὁ μαχητικός σεκουλαρισμός, πού ζητεῖ νά ἐπιβάλλει τίς ἀπόψεις του, νά ἐξοβελίσει τή θρησκεία ἀπό τήν κοινωνική ζωή, νά τήν περιορίσει σέ ἰδιωτική ὑπόθεση. Μέ ἄλλα ἐπιχειρήματα ζητεῖ νά προωθήσει τό παλαιό σοβιετικό πρότυπο γιά τόν περιορισμό τῆς θρησκείας⁷.

3. Στίς ἀρχές τοῦ 21^{ου} αἰῶνος, μέ ἐντυπωσιακότερο τρόπο πρόβαλε στήν Εὐρώπη ἡ δυναμική τοῦ Ἰσλάμ. Ἡ παρουσία του βέβαια δέν εἶναι κάτι νέο στήν ἡπειρό μας. Ἱστορικά ἔχουν ὑπάρξει διάφορες φάσεις: συγκρούσεως μέ τόν Χριστιανισμό, ἀνοχῆς, συνυπάρξεως. Μουσουλμανικές κοινότητες ὑπάρχουν ἀπό αἰῶνες ὄχι μόνο στά Βαλκάνια ἀλλά καί στή Δυτ. Εὐρώπη. Ὁ μεγαλύτερος ἀριθμός τους στήν ἐποχή μας προέρχεται ἀπό μετανάστες, συνήθως παλαιῶν εὐρωπαϊκῶν ἀποικιῶν. Ὑπολογίζονται σέ περίπου 4 ἑκατομμύρια στή Γαλλία, 2,5 στή Γερμανία, 2 στή Μ. Βρετανία, μισό ἑκατομμύριο στήν Ὁλλανδία καί ἄλλο τόσο στήν Ἰταλία, 300 χιλιάδες στό Βέλγιο, κ.λπ.⁸

Μετά τήν 11^η Σεπτεμβρίου 2001, βλέπουμε νά διαμορφώνονται δύο ροπές. Ἀφ' ἑνός μὲν, στίς τάξεις νεαρῶν μουσουλμάνων, μιά στροφή στό ἀκραῖο μαχητικό Ἰσλάμ (ραντικαλισμός), καί σύμπραξη μέ ἰσλαμιστές ἄλλων ἡπειρῶν σέ τρομοκρατικές ἐνέργειες, ὅπως στό Λονδίνο καί τή Μαδρίτη· ἀφ' ἑτέρου δέ σέ πολλές δυτικές κοινωνίες ἐπεκτείνεται ἡ ἰσλαμοφοβία. Μιά ἔρευνα ἀπό τό «Εὐρωπαϊκό Παρατηρητήριο», πού εἶναι συμβουλευτικό ὄργανο τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Κοινοβουλίου, γιά τή ξενοφοβία καί τόν ρατσισμό, ἔδειξε ὅτι ἡ ἰσλαμοφοβία στήν Εὐρώπη δυναμώνει. Ὁ ἀριθμός ὄσων διάκινται ἀρνητικά στοὺς μουσουλμάνους παρουσίασε αὐξηση κατά 60% σέ ἕνα χρόνο⁹. Εὐτυχῶς, δέν λείπουν καί παραδείγματα εἰρηνικῆς συνυπάρξεως μουσουλμάνων καί χριστιανῶν, ὅπως στήν Ἄλβανία, τήν Κύπρο καί τήν Ἑλλάδα. Ἐλπίζουμε νά μὴν ἀποδειχθοῦν εὐθραυστα.

Ἡ Εὐρώπη βεβαίως, μετέχοντας στά ἀνά τήν ὑφήλιο δρώμενα, φαίνεται ἀποφασισμένη νά ἀντιδράσει δυναμικά. Τό κύριο ὅμως μέλημα γιά τοὺς Εὐρωπαίους δέν εἶναι ἀπλῶς ἡ καταπολέμηση τῆς ἰσλαμικῆς τρομοκρατίας.

“Όπως και άλλοτε μου δόθηκε η ευκαιρία να έπισημάνω, τό κρίσιμο σημείο για τήν ήπειρό μας σήμερα είναι ότι τό Ίσλάμ εισέρχεται σέ μία Εϋρώπη στήν όποία ή χριστιανική συνείδηση και ζωή είναι διαβρωμένες από τήν αδιαφορία και τήν έκκοσμίκευση. Μέ λαούς πού λέγονται μέν χριστιανικοί, αλλά δέν έμπνέονται από τίς χριστιανικές αξίες, δέν ζοϋν τή χριστιανική πίστη. Αυτό τό έλλειμμα πίστεως, μέ τά πολυποίκιλα κενά πού αφήνει, μπορεί νά στοιχίσει πολλαπλά στή νέα συνύπαρξη, διευκολύνοντας ευρύτερη έπιρροή του Ίσλάμ. Ένα θρήσκευμα μέ πίστη και ένθουσιασμό διαθέτει σφρίγος έπιδράσεως, πράγμα τό όποιο στερείται μία χαλαρή θρησκευτική κοινωνία πού στηρίζει τήν ισχύ της πρωτίστως στόν τεχνολογικό έξοπλισμό.

Τό πιο σημαντικό λοιπόν για τήν πνευματική αντίσταση και δημιουργικότητα της Εϋρώπης είναι νά ξαναβρεί τήν καρδιά της, τή ζωντανή χριστιανική πίστη. Σ’ αυτό τό σημείο, ή ευθύνη της Όρθοδοξίας είναι μεγάλη και ή συμβολή της όφείλει νά είναι οϋσιαστική.

Β΄

Η ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ ΣΤΙΣ ΝΕΕΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ

1. *Σχέσεις μεταξύ των Όρθοδόξων.* Δογματικά, οί Όρθόδοξοι τονίζουμε ότι ανήκουμε «εις μίαν, άγιαν, καθολικήν και άποστολικήν Έκκλησίαν», ότι είμαστε αυτή ή Έκκλησία. Άσφαλώς, ή ευχαριστιακή μας συνείδηση και ή επισκοπική άποστολική διαδοχή και δομή εξασφαλίζουν τήν ένότητα της Όρθοδοξίας. Πρέπει όμως νά όμολογηθεί ότι κάθε τόσο εμφανίζονται ζητήματα πού τήν πληγώνουν. Κατά καιρούς ή κατάσταση επιδεινώνεται, όχι λόγω διαφορετικών θεολογικών τοποθετήσεων αλλά ένεκα άλλων, μή καθαρώς εκκλησιαστικών αίτιων.

Άρκετές Όρθόδοξες Άυτοκέφαλες Έκκλησίες ζοϋν σέ περιβάλλον όμοιογενές, άποτελώντας τή συντριπτική πλειοψηφία της χώρας (π.χ. Ελλάδα, Ρουμανία, Σερβία). Έξαίρεση σ’ αυτό άποτελοϋν τά πρεσβυγενή Πατριαρχεία, τά όποία άκτινοβολοϋν τήν Όρθοδοξία σέ περιβάλλον άλλόθρησκο. Μέ τίς τελευταίες εξέλιξεις, διάφορες Όρθόδοξες ομάδες, συνήθως μετανάστες από τήν Άνατολική Εϋρώπη, έχουν μετακινηθεί σέ ευρωπαϊκές χώρες. Έτσι, σήμερα πολυάριθμες Όρθόδοξες ένορίες μοιάζουν μέ νησίδες στό άρχιπέλαγος της Εϋρώπης.

Στίς συνθήκες αυτές διαμορφώνονται διάφορες τάσεις: Η μία τείνει προς τήν πλήρη προσαρμογή ή και τήν άφομοίωση μέ τήν νοοτροπία της πλειοψηφίας. Η άλλη τείνει στή δημιουργία γκέττο, για νά περισώσει τήν Όρθόδοξη ταυτότητα. Έχουμε ευτυχώς και περιπτώσεις, π.χ. στή Γαλλία, όπου έχει άποφευχθεί τόσο τό γκέττο όσο και ή άφομοίωση.

Καθώς ή Εϋρώπη εξελίσσεται πολιτικά, διακρίνονται δύο ιδιαίτερες περιοχές: Η Ένωμένη Εϋρώπη, άφενός, και άφετέρου, οί χώρες πού βρίσκονται

ἐκτός, μέ κύρια πολιτική ὄντοτητα τή Ρωσία. Ἡ Ὁρθοδοξία μπορεῖ νά ἀποτελέσει πνευματική γέφυρα πού νά συνδέει ὀλόκληρη τήν εὐρωπαϊκή ἥπειρο, ἀξιοποιώντας τόν πλοῦτο τοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ πού δημιουργήθηκε τόσο στή Δύση ὅσο καί στήν Ἀνατολή. Ἡ Ὁρθοδοξία ὀφείλει νά συμβάλει στήν προσπάθεια συνδιαλλαγῆς, στήν ἁρμονική συμβίωση ἡ ὁποία βασιζέται στόν σεβασμό τῶν ἰδιαιτέρων παραδόσεων, σέ μιά ἐνότητα πού στηρίζεται στή *συμφιλιωμένη διαφορετικότητα*. Βεβαίως, σ' αὐτή τήν προσπάθεια δέν εἴμαστε μόνοι μας. Ὅλες οἱ χριστιανικές Ἐκκλησίες τῆς Εὐρώπης ὑπογραμμίζουν αὐτό τό χρέος.

Συγχρόνως, οἱ Ὁρθόδοξοι ὀφείλουμε νά ἔχουμε τό θάρρος γιά μιά σοβαρή *αὐτοκριτική*. Ἡ διαφορά μεταξύ θεωρίας καί πράξεως, τήν ὁποία παρουσιάζουμε, εἶναι ἐνίοτε θεαματική. Ὑπάρχουν πολλές ἀσυνέπειες καί τραυματικές καταστάσεις πού ζητοῦν διορθωτικές κινήσεις. Π.χ., ἡ ὀρθή κατανόηση τῶν σχέσεων Ἐθνους καί Ὁρθοδοξίας, τά ὁποία πολλές Ἀυτοκέφαλες Ἐκκλησίες ταυτίζουν. Διάφορα ἐπίσης φολκλορικά στοιχεῖα ἀλλοιώνουν τήν καθαρότητα τῆς Ὁρθοδόξου παραδόσεως καί τῆς λατρευτικῆς μας ζωῆς –τόσο, πού συχνά νά βλέπουμε μιά «Ὁρθοδοξία μπαρόκ».

Ἐνα ἄλλο λεπτό θέμα εἶναι ἡ ἐρμηνεία καί ἐφαρμογή τῶν Ἱερῶν Κανόνων στή σύγχρονη ζωή. Ὁρισμένοι τοῦς ἐπικαλοῦνται ὅπως οἱ Ἑβραῖοι τό Ταλμούδ. Οἱ Κανόνες ὁμως δείχνουν κατεῦθυνση σκέψεως καί συμπεριφορᾶς. Εἶναι ποιμαντικά μέτρα-φάρμακα, πού σκοπό ἔχουν τή θεραπεία καί τήν ὀρθή καθοδήγηση τοῦ πάσχοντος ἀνθρώπου. Ἡ δόση ἐντούτοις καί ἡ τελική χρήση τῶν φαρμάκων ἐπαφίεται στόν ἰατρό, τελικά σέ ἕνα ὑπεύθυνο πρόσωπο τῆς Ἐκκλησίας, στόν Ἐπίσκοπο, ὁ ὁποῖος εἶναι «εἰς τύπον καί τόπον Χριστοῦ». Ὑπάρχουν Κανόνες πού ἤδη στήν πράξη ἔχουν τεθεῖ ἀπό τήν ἐκκλησιαστική συνείδηση σέ ἀχρηστία· π.χ. ἕνας Κανών, ἀπαγορεύει μέ ποινές τό νά συμφάγει Ὁρθόδοξος κληρικός μέ ἑτερόδοξο... [«Μεθ' οἰουδήποτε τῶν ἑτεροδόξων ἡ συνεστιασις γέγονε, μετανοία ἀξιολόγῳ ὁ συνεστιασθεῖς τοῦ ἐγκλήματος ἀπολέλυται», μέ ποινή ἀναλόγως τῆς περιπτώσεως, «ἐν δυσίν ἢ τρισί τεσσαρακοσταῖς»]¹⁰. Ἄλλος Κανών γράφει: «ὅτι οὐ δεῖ ὀδοιπορεῖν ἄνευ ἀνάγκης ἢ βίας ἐν Κυριακῇ»¹¹.

Συχνά ἡ προσοχή πολλῶν ἀποσπᾶται σέ ἐπί μέρους καί παραθεωροῦνται τά βαρύτερα τοῦ νόμου: «ἡ κρίσις καί τό ἔλεος». Εὐκόλα ὑμνοῦμε τή χριστιανική ἀγάπη, ἀλλά τήν περιορίζουμε στόν ἑαυτό μας, τό πολύ-πολύ, στοῦς τοῦς δικούς μας, ἀδιαφορώντας γιά τόν ἄλλο, τόν ξένο, τόν διαφορετικό. Ἐκθειάζουμε τή λιτότητα καί τήν ταπείνωση, ἐνῶ κινούμεθα στοῦς ρυθμούς τῆς ἀνέσεως, τῆς χλιδῆς καί τῆς ἀλαζονείας. «Τί δέ μέ καλεῖτε, Κύριε, Κύριε,», θά μᾶς ἔλεγε καί σήμερα ὁ Χριστός, «καί οὐ ποιεῖτε ἅ λέγω» (Λουκ. 6:46).

2. *Οί σχέσεις μας με τούς άλλους χριστιανούς έχουν περάσει από διάφορες φάσεις. Σήμερα, διακρίνονται δύο τοποθετήσεις: Τήν πρώτη εκπροσωπεί μία νοοτροπία κλειστή, καχυποψίας για τούς άλλους, ή οποία συχνά ανατρέχει στο παρελθόν με αρνητικά ιδεολογήματα και επισημαίνει τούς κινδύνους από τίς επαφές με τίς άλλες χριστιανικές ομολογίες. Τή δεύτερη εκφράζουν όσοι πιστεύουν στήν προσέγγιση και συνεργασία τών χριστιανών. Συνήθως οί πρώτοι θέτουν τό ερώτημα: Καί τί έχουμε νά πάρουμε από τή Δύση; Οί δεύτεροι τονίζουν ότι ή ὀρθή τοποθέτηση εἶναι: Τί μπορούμε ἐμεῖς νά προσφέρουμε; Καί ἀσφαλῶς, πολλά έχουμε νά μοιρασθοῦμε ἀπό κοινού. Κάτι αὐτονόητο, πού ὁμως εὐκολα παραθεωροῦν ἀρκετοί Ὁρθόδοξοι, εἶναι ὅτι οί ἄλλοι Εὐρωπαῖοι δέν ἐπέλεξαν, μέ διάθεση νά προσχωρήσουν σέ αἵρεση, τή χριστιανική ὁμολογία στήν ὁποία σήμερα ἀνήκουν, ἀλλά γεννήθηκαν σέ χώρα στήν ὁποία ἐπί αἰῶνες ἡ ὁμολογία αὐτή ἐπικρατεῖ. Π.χ. ὁ Νορβηγός στή Λουθηρανῆ Ἐκκλησία, ὁ Σκωτσέζος στήν Πρεσβυτεριανή. Πῶς τούς κρίνουμε διότι δέν εἶναι Ὁρθόδοξοι;*

Οἱ ὑπερσυντηρητικοί ὑποστηρίζουν ὅτι οἱ επαφές μας μέ τούς ἑτεροδόξους ἀπειλοῦν νά ἀλλοτριώσουν τό Ὁρθόδοξο φρόνημα καί ἦθος καί ὅτι ἡ συμμετοχή μας στήν οἰκουμενική κίνηση -τήν ὁποία ἄκριτα χαρακτηρίζουν ὡς «παναίρεση»- εἶναι προδοσία τῆς Ὁρθοδοξίας. Δέν δυσκολεύονται μάλιστα νά βάλουν στούς ἀντιφρονούντες ἐτικέτες, ὅπως «αἰρετικοί», «οἰκουμενιστές» (ἄγνωστη λέξη στό ἑλληνικό λεξιλόγιο, πού γνωρίζει ἀπό αἰῶνες μόνο τό «οἰκουμένη», «οἰκουμενικός»). Πολλοί ὁμως πιστεύουμε ὅτι εἶναι χρέος μας νά συμμετέχουμε στούς κοινούς προβληματισμούς προσφέροντας τήν Ὁρθόδοξη μαρτυρία¹². Τή γραμμή αὐτή έχουν υἱοθετήσει ἀπό ἐτῶν οἱ Σύνοδοι τών Αὐτοκεφάλων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν.

Τό βασικό ερώτημα εἶναι, ποιός τελικά ἀποφασίζει στήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία γιά τό ἐκάστοτε πρακτέο καί γιά τό τί εἶναι αἰρετικό; Ὁ Ἰάκωβος ἢ ὁ Βῆτα εὐσεβῆς μοναχός ἢ κληρικός; Διότι τάχα αὐτός αὐτεπάγγελτα «ἐκπροσωπεῖ» τόν λαό; Μήπως ἔτσι κινδυνεύουμε νά διολισθήσουμε σέ ἕνα τύπο «πρεσβυτεριανῆς Ὁρθοδοξίας»; Ἀλλά ἕνα τέτοιο εἶδος δέν τό γνωρίζει ἡ Ὁρθόδοξη παράδοση. Ἡ Σύνοδος τών Ἐπισκόπων ἔχει τήν εὐθύνη νά λαμβάνει ἀποφάσεις στά κρίσιμα θέματα καί νά καθορίζει τήν ἐκάστοτε Ὁρθόδοξη στάση.

Προφανῶς, ὑπάρχουν πολλά προβλήματα θεολογικά, ἐκκλησιολογικά, πρακτικά, τά ὁποία χωρίζουν τούς χριστιανούς τῆς Εὐρώπης. Θά χρειασθεῖ ἀσφαλῶς ὑπεύθυνη καί συστηματική συζήτηση ἐπί διαφόρων θεμάτων. Κανείς δέ ἀπό ὅσους μετέχουμε στίς διαχριστιανικές σχέσεις δέν εἶναι διατεθειμένος νά ἀρνηθεῖ τήν Ὁρθόδοξη ταυτότητά του ἢ νά κάνει συμβιβασμούς στήν πίστη του προδίδοντας τήν Ὁρθόδοξία. Ἄλλωστε, ἡ οὐσιαστική συμβολή μας δέν εἶναι ὁ συμβιβασμός ἢ ἡ σιωπή, ἀλλά ἡ σοβαρή κριτική σκέψη, ἡ προσφορά τοῦ θησαυροῦ

της Ὁρθόδοξης παραδόσεως καί θεολογίας πού συνδέει ὀργανικά τό σήμερα μέ τήν ἀποστολική ἐποχή.

Γενικά, πάντως, θά ἦταν τραγικό, ἐνῶ οἱ πολιτικές, ἐπιστημονικές, πολιτιστικές, οικονομικές δυνάμεις προωθοῦν τήν ἐνότητα τῶν πολιτῶν τῆς Εὐρώπης στηρίζοντας ἔτσι τήν εἰρήνη καί τήν ἀσφάλεια τῆς ἡπείρου, οἱ Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες νά ἐπιχειρήσουν νά ὑψώσουν παραπετάσματα ἀνάμεσά τους. Κάτι χειρότερο: θά ἦταν σκάνδαλο.

3. Τό πρόβλημα τῶν σχέσεων τῶν χριστιανῶν μέ ἀνθρώπους ἄλλων θρησκειῶν εἶναι πολύ συνθετότερο. Γενικά παρουσιάζει δύο πλευρές. Ἡ πρώτη εἶναι πρακτική: Ἡ ἀναγκαία συμβίωση μέ ἀνθρώπους ἄλλων θρησκευτικῶν πεποιθήσεων. Σ' αὐτή τήν περίπτωση πρόκειται γιά ἓνα «διάλογο ζωῆς», ὅπου ἡ μόνη ἐνδεδειγμένη στάση εἶναι ἡ εἰρηνική συνύπαρξη, ὁ σεβασμός τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας καί γενικά τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων τοῦ ἄλλου. Ἀλλά ἀκόμη, ἡ συνεργασία σέ θέματα κοινωνικῆς ἁρμονίας καί προόδου.

Ἡ δεύτερη εἶναι θεωρητική: Ἡ κατανόηση τῶν ἄλλων θρησκειῶν ἀπό πλευρᾶς θεολογικῆς. Ὅπως ἡ ζωή τοῦ Χριστοῦ, τοῦ νέου Ἀδάμ, ἔχει παγκόσμιες συνέπειες, τό ἴδιο καί ἡ ζωή τοῦ μυστικοῦ Σώματός Του, τῆς Ἐκκλησίας, ἔχει παγκόσμια ἐμβέλεια καί ἐνέργεια. Οἱ προσευχές της καί τά ἐνδιαφέροντά της ἀγκαλιάζουν τήν ἀνθρωπότητα ὀλόκληρη. Ἡ Ἐκκλησία προσφέρει τή Θεία Εὐχαριστία καί τή δοξολογία της ὑπέρ τῶν πάντων. Ἐνεργεῖ ὑπέρ τοῦ σύμπαντος κόσμου. Ἀκτινοβολεῖ τή δόξα τοῦ ζῶντος Κυρίου σέ ὅλη τή κτίση¹³.

Μιά στάση ζωῆς, ἡ ὁποία σέβεται τίς θρησκευτικές ἀρχές καί ἀπόψεις τῶν ἄλλων, δέν σημαίνει συγκρητισμό καί ἀλλοτριώση τῆς χριστιανικῆς αὐτοσυνειδησίας. Ἀντίθετα, ἀπαιτεῖ οὐσιαστική γνώση τῆς πίστεώς μας μαζί μέ μία συνεχῆ βίωσή της ἐν μετανοίᾳ, ταπεινοσύνη καί γνησίᾳ ἀγάπῃ. Τό Μήνυμα τῶν Προκαθημένων τῶν Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν στήν πανηγυρική συλλειτουργία στή Βηθλεέμ στίς 7 Ἰανουαρίου τοῦ 2000 τόνισε: «Προσβλέπομεν πρός τās ἄλλας μεγάλας θρησκείας, ἰδίᾳ δέ τās μονοθεϊστικές, τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ καί τοῦ Ἰσλάμ, προτιθέμενοι νά οἰκοδομήσωμεν ἔτι πλέον τās προϋποθέσεις διαλόγου μετ' αὐτῶν ἐπί τῷ τέλει τῆς εἰρηνικῆς συνυπάρξεως ὅλων τῶν λαῶν ... Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἀπορρίπτει τήν μισαλοδοξίαν καί καταδικάζει τόν θρησκευτικόν φανατισμόν, ὅποθενδήποτε ἤθελον ἐκδηλωθῆ τοιαῦτα φαινόμενα»¹⁴ Καί τόν Ὀκτώβριο τοῦ 2008, τό «Μήνυμα τῶν Προκαθημένων τῶν Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν» στή Συνάντησή τους στήν Κωνσταντινούπολη ἐπαναβεβαίωσε: «Τήν ἐπίθυμίαν ἡμῶν ὅπως, παρά τās οἰασδήποτε δυσκολίας, συνεχίσωμεν τούς θεολογικούς διαλόγους μετὰ τῶν λοιπῶν Χριστιανῶν, ὡς καί τούς διαθρησκειακούς διαλόγους, ἰδιαίτερος μετὰ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ καί τοῦ Ἰσλάμ,

δοθέντος ότι ο διάλογος αποτελεί τον μόνον τρόπον ἐπιλύσεως τῶν μεταξύ τῶν ἀνθρώπων διαφορῶν, ἰδιαιτέρως εἰς μίαν ἐποχήν, ὡς ἡ σημερινή, κατά τὴν ὁποίαν αἱ παντοῖαι διαιρέσεις, περιλαμβανομένων καὶ ἐκείνων ἐν ὀνόματι τῆς θρησκείας, ἀπειλοῦν τὴν εἰρήνην καὶ ἐνότητα τῶν ἀνθρώπων»¹⁵. Γενικά, ἡ Ὁρθοδοξία ὑποστηρίζει τὴν ἁρμονικὴ συνύπαρξη τῶν θρησκευτικῶν κοινοτήτων καὶ μειονοτήτων καθὼς καὶ τὴν ἐλευθερία συνειδήσεως τοῦ κάθε ἀνθρώπου καὶ τοῦ κάθε λαοῦ.

Ἰδιαίτερα στίς σχέσεις Χριστιανισμοῦ καὶ Ἰσλάμ, οἱ Ὁρθόδοξοι ἔχουμε μακραίωνες ἐμπειρίες, οὐσιαστικότερες ἀπὸ αὐτές τῶν Δυτικῶν. Ἄφενός βαθιὰ τραυματικὴ ἀπὸ τὴν πίεσή του, ἀφετέρου ἐμπειρίες εἰρηνικῆς συμβιώσεως. Σήμερα, ἓνα σοβαρὸ πρόβλημα πού μπορεῖ νά ἀντιμετωπισθεῖ ἀπὸ κοινῶν μὲ ἀνθρώπους ἄλλων θρησκευμάτων εἶναι ἡ προστασία τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος. Τὰ οικολογικὰ ζητήματα, τὰ ὁποῖα βρῖσκονται πλέον στό κέντρο τοῦ παγκοσμίου ἐνδιαφέροντος, ἀποτελοῦν εὐρὺ πεδίο δημιουργικοῦ διαθρησκειακοῦ διαλόγου καὶ συνεργασίας.

Γενικότερα πιστεύω ὅτι ἡ ἐνδεδειγμένη Ὁρθόδοξη στάση στή σύγχρονη πολυθρησκειακὴ κοινωνία εἶναι τό μαρτυρικό-ἱεραποστολικό φρόνημα. «Καὶ ἔσεσθέ μοι μάρτυρες ἐν τε Ἱερουσαλήμ καὶ ἐν πάσῃ τῇ Ἰουδαίᾳ καὶ Σαμαρεία καὶ ἕως ἑσχάτου τῆς γῆς» (Πράξ. 1:8). «Ἐσχάτου», μὲ ὅλες τίς ἐννοιες. Δίνουμε τὴν μαρτυρία τῆς πίστεώς μας ὅπου ὁ Θεὸς ἀνοίγει μιά πόρτα: σέ περιβάλλοντα μὴ Ὁρθόδοξα, μὴ χριστιανικά, ἀδιάφορα ἢ ἀθεϊστικά –στὴν Εὐρώπη, στὴν Ἀφρική, σέ διεθνεῖς ἢ παγκόσμιους ὀργανισμούς. Χωρὶς ἀπαίτηση νά γίνουν ὁποσδήποτε οἱ θέσεις μας ἀποδεκτές, χωρὶς πνεῦμα προσηλυτισμοῦ, χωρὶς ὑπεροψία. χωρὶς ἀνησυχία ἢ φοβίες. Μὲ σεβασμὸ στὴν προσωπικὴ ἐλευθερία τοῦ ἄλλου. Τὰ ὑπόλοιπα τὰ κατευθύνει ὁ Θεός. Αὐτὴ ἡ ἐσωτερικὴ διάθεση μᾶς δίνει τὴ δυνατότητα νά ἐπικοινωνοῦμε ἄνετα προσφέροντας τὴν Ὁρθόδοξη ἐμπειρία πρὸς κάθε κατεύθυνση· καὶ σ αὐτοὺς πού ἔχουν ἄλλες θρησκευτικὲς ἢ κοσμοθεωριακὲς πεποιθήσεις. Ὅ,τι καὶ νά πιστεύουν ἢ νά μὴν πιστεύουν, δέν παύουν νά ἔχουν τὴν ἀξία τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου, τοῦ πλασμένου κατ' εἰκόνα Θεοῦ.

4. Ἐντονο παρουσιάζεται σήμερα τό ἐνδιαφέρον τῶν πολιτῶν τῆς Εὐρώπης γιὰ τὴν ἀνάπτυξη μιᾶς κοινωνίας δικαιοσύνης καὶ ἀλληλεγγύης. Στόν κοινωνικό τομέα, οἱ Ὁρθόδοξοι καλούμεθα, σέ συνεργασία μὲ ὅλους τοὺς χριστιανούς τῆς Εὐρώπης, νά συμβάλουμε στή στήριξη καὶ ἐνδυνάμωση τῶν βασικῶν χριστιανικῶν ἀξιῶν πού διαμόρφωσαν θετικά τὸν εὐρωπαϊκὸ πολιτισμὸ: Ἄναφέρω ἀπλῶς μερικὲς: α) Τονισμὸ τῆς ἀξιοπρέπειας τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου, ὡς θεμέλιο τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων. β) Σεβασμὸ τῆς ἐλευθερίας τοῦ κάθε ἀνθρώπου, ἀνεξαρτήτως καταγωγῆς, φύλου, παιδείας, θρησκευτικῶν πεποιθήσεων. γ) Σημασία τοῦ γάμου καὶ τῆς οἰκογένειας. δ) Εὐθύνη τοῦ κάθε πολίτη γιὰ τὴν πρόοδο τοῦ συνόλου.

Παρά τήν πρόοδο καί τίς πολλές ἐξελίξεις τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ, ὀρισμένες ροπές τοῦ ἀνθρώπου παραμένουν σταθερές στοὺς αἰῶνες: Ἡ πλεονεξία, ἡ βία, ἡ ἀλαζονεία, ἡ ὑποκρισία, ἡ ἀπάτη, ἡ αἴσθησις μοναξιάς καί κενοῦ. Ποίος θά μεταφέρει παλμό ζωῆς; Χρειάζεται *πίστις* καί ἐνθουσιασμός γιά τήν πορεία τῆς Εὐρώπης, πίστις στόν ἀνθρώπο καί τό μέλλον του. Κρυστάλλινη πηγὴ αὐτοῦ τοῦ εἶδους πίστεως εἶναι ἡ ἀλήθεια τοῦ Εὐαγγελίου.

Ἡ μεγαλειώδης ὁμως συμβολὴ τῆς χριστιανικῆς πίστεως ὑπῆρξε –καί παραμένει εἰς τό διηνεκές- ἡ *ἀρχὴ τῆς ἀγάπης*, μέ τό εὖρος, τό βάθος καί τό ὕψος πού δόθηκε στήν ἐννοιά της. Μέσα σ' αὐτήν, ἰδιαίτερη σημασία ἔχει ὁ τονισμός τῆς συγγνώμης. Ἡ δυνατότητα συγχωρήσεως ἐξουδετερώνει ἀντιθέσεις καί πολὺμορφες ἔχθρες, γιά νά ὀδηγήσει στήν οὐσιαστικὴ συμφιλίωση ἀτόμων καί λαῶν. Ἡ ἔμπνευση πού προσέφερε ἡ χριστιανικὴ πίστις σέ ἑκατομμύρια ἀνθρώπους γιά τὴ βίωσις τῆς συγχωρητικότητος καί τῆς ἀγάπης εἶναι ἱστορικὰ τεκμηριωμένα. Χωρὶς ἀγάπη, ὁ εὐρωπαϊκὸς πολιτισμὸς χάνει τὴν πνοή, τὴ δύναμη καί τὴν ὁμορφιά του. Καί ἡ Ὁρθοδοξία ὀφείλει νά εἶναι μιά ἀστείρευτη πηγὴ ἀγάπης.

5. Εἰδικότερα στή σύγχρονη θεολογικὴ ἀναζήτηση, πολὺ σημαντικὸς εἶναι ὁ *θεολογικὸς πλοῦτος τῆς πατερικῆς παραδόσεως τῆς Ὁρθοδοξίας*. Σέ κρίσιμη καμπὴ τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας, ὅταν ἀντιμετώπιζε κινδύνους, τόσο ἀπὸ τὴ μετωπικὴ συνάντησις μέ τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ Φιλοσοφία ὅσο καί ἀπὸ τὴ στατικὴ προσκόλλησις σέ μιά ἐξωτερικὴ εὐσέβεια καί τυπολατρία, οἱ μεγάλοι Πατέρες τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἀγωνίσθησαν ἐναντίον καί τῶν δύο αὐτῶν ἄκρων μέ διορατικὴ σοφία καί μέ ἀγιοπνευματικὸ θάρρος. Πέτυχαν νά προχωρήσουν πέρα ἀπὸ διανοητικὰ διλήμματα σέ νέες τομέες καί διατυπώσεις πού ἀξιοποιοῦσαν ὅ,τι καλύτερο εἶχε νά προσφέρει στήν πορεία τῆς ἀνθρωπότητος ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ σκέψις συναντώντας τό ἀποφασιστικὸ νέο τοῦ Εὐαγγελίου, τό ὅποιο ἀνοίγει νέους ὀρίζοντες στόν νοῦ, τὴν καρδιά, τὴν ὅλη ὕπαρξιν τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ συνδυασμὸς τῆς ἐσωτερικῆς δυναμικῆς τοῦ χριστιανικοῦ μηνύματος μέ τὸν ἀέναο προβληματισμὸ τῆς ἀναζητήσεως τῆς ἀνθρωπότητος γονιμοποιεῖ ἐκ νέου σέ κάθε ἐποχὴ τὴ δημιουργικὴ σκέψιν πού ἔχει χαρίσει ὁ Θεὸς στόν ἀνθρώπο.

Ἡ πατερικὴ θεολογία παραμένει ζωογόνος πηγὴ γιά τὴ θεολογία τοῦ σήμερα καί τοῦ αὔριο, ἡ ὁποία, ὅπως ὑπογράμμισε ὁ ρουμάνος θεολόγος π. Δημήτριος Στανιλοάε, “πρέπει νά εἶναι ἀνοικτὴ στή συνολικὴ ἱστορικὴ καί κοσμικὴ πραγματικότητα, ἀλλὰ συγχρόνως πρέπει νά εἶναι πνευματικὴ. Νά βοηθήσει ὅλους τοὺς χριστιανούς νά ἀποκτήσουν μιά νέα πνευματικότητα, ἀνάλογη καί πρὸς τίς παγκόσμιες διαστάσεις τῆς ἐπιστήμης καί τῆς τεχνολογίας καί πρὸς τὴν παγκόσμιον ἀνθρώπινον κοινότητα”¹⁶.

6. Ἰδιαίτερα στό λεπτό θέμα τῶν σχέσεων χριστιανικῆς πίστεως καί θετικῶν ἐπιστημῶν, ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἔχει ἀποφύγει νά ἐπιζητεῖ νά κηδεμονεύσει τὴν

εξέλιξη της επιστημονικής προσπάθειας, να σπεύδει να λαμβάνει θέση για κάθε εμφανιζόμενο νέο επιστημονικό ερώτημα. Για την Ὁρθόδοξη συνείδηση ἡ ἐλευθερία της ἔρευνας ἀποτελεῖ θεόδοτο δῶρο στόν ἄνθρωπο. Εὐτυχῶς, στήν Ἀνατολική παράδοση ἔχει ἀποφευχθεῖ κατά τό δυνατόν κάθε σύγκρουση μεταξύ ἐπιστήμης καί θεολογίας, λόγω τῆς διπλῆς μεθοδολογίας τῶν Ὁρθοδόξων Πατέρων, ἡ ὁποία θεμελιούται στήν ὄντολογική διάκριση μεταξύ κτιστοῦ καί ἀκτίστου.

Συγχρόνως ὁμως μέ αὐτή τήν κατάφαση, ἡ Ὁρθόδοξη χριστιανική σκέψη ἐπισημαίνει: πρῶτον, τούς κινδύνους πού κρύβονται πίσω ἀπό ὀρισμένα ἐπιστημονικά ἐπιτεύγματα· δεύτερον, τά ὄρια τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως· καί τρίτον, τήν ὑπαρξη μιᾶς ἄλλης “γνώσεως”. Ἡ τελευταία δέν ὑπάγεται ἄμεσα στό ἐπιστημονικό πεδίο, ἀποδεικνύεται ὁμως πολλαπλά ἀπαραίτητη γιά τήν ὀρθή ὀριοθέτηση τῆς ἐλευθερίας καί τήν ἀξιοποίηση τῶν καρπῶν τῆς ἐπιστήμης --μέ τόν περιορισμό τοῦ ἐγωκεντρισμοῦ, μέ τόν τονισμό τῆς τελικῆς ἐνότητος ἀλήθειας, κάλλους καί ἀγάπης.

7. Τέλος, ἰδιαίτερη ἀξία στή σύγχρονη εὐρωπαϊκή θρησκευτική ἀναζήτηση, ἔχει, κατά κοινή ὁμολογία, ἡ ἔνταση καί τό εὖρος τοῦ λειτουργικοῦ βιώματος τῆς Ὁρθοδοξίας, καί τοῦ συχνά συνηρημένου ἀσκητικοῦ ἥθους. Σ’ αὐτό τό τελευταῖο θά προσέθετα τήν ἐπίμονη ἐορταστική ἀναφορά στήν Ἀνάσταση. Ἐνωμένοι ὀργανικά μέ τόν Χριστό, ὁ ὁποῖος προσέλαβε καί λύτρωσε μέ τόν Σταυρό καί τήν Ἀνάστασή Του ὀλόκληρη τήν ἀνθρώπινη φύση, οἱ πιστοί καλοῦνται νά ἀγκαλιάσουν τούς πάντες καί τά πάντα, μέ ἐλπίδα, χωρίς φόβο. Μέ τέλεια ἀγάπη, ἡ ὁποία “ἔξω βάλλει τόν φόβον” (Α΄ Ἰω. 4:18). Γιά τήν Ὁρθόδοξη συνείδηση ἡ Ἐκκλησία δέν εἶναι μιᾶ κλειστή ἔταιρεία σεσωσμένων, οἱ ὁποῖοι ἀπολαμβάνουν ἀποκλειστικά τά δῶρα τοῦ Θεοῦ καί διεκδικοῦν ἀνέσεις, προνόμια καί κοσμική ἐξουσία. Εἶναι ἡ εὐχαριστιακή κοινότητα τῶν πιστῶν, πού ζεῖ καί γιορτάζει τήν ἐμπειρία τῆς Ἀναστάσεως, τῆς νίκης πάνω στόν θάνατο. Καί μέ αὐτή τήν ἀλήθεια ζωογονεῖ καί μεταμορφώνει τή ζωή ὅλης τῆς οἰκουμένης ἐν ἐλευθερία καί ἀγάπῃ.

Στίς ἀρχές τοῦ προηγούμενου αἰῶνος, ὁ Oswald Spengler¹⁷ ὑποστήριξε ὅτι ὑπάρχει μιᾶ φυσική ἱστορική εξέλιξη τῶν μεγάλων πολιτισμῶν, γέννηση, ἀνάπτυξη, ἀνθοφορία, καρποφορία καί γήρανση, μέ κατάληξη τόν θάνατο. Ἡ ἄποψη του ἦταν ὅτι ὁ Δυτικός πολιτισμός ἔχει φθάσει στήν τελική αὐτή φάση. Ἀντίθετα πρὸς αὐτή τήν ἄποψη ὀρθώθηκαν πολλές φωνές, μεταξύ τῶν ὁποίων διακρίνεται ἡ θέση τοῦ Arnold Toynbee¹⁸. Ὁ τελευταῖος ἐπισημαίνει τή διαφορά μεταξύ ὕλικῆς καί τεχνολογικῆς προόδου ἀφ’ ἑνός, καί τῆς γνησίας προόδου ἀφ’ ἑτέρου, τήν ὁποία ὀνομάζει spiritualisation (“πνευματοποίηση”). Βλέπει τίς ρίζες τῆς κρίσεως τοῦ Δυτικοῦ κόσμου στήν ἀπομάκρυνση ἀπό τό θρησκευτικό βίωμα καί στήν υἱοθέτηση μιᾶς λατρείας τῆς τεχνολογίας, τοῦ ἔθνους, τῆς στρατοκρατίας. Καί ταυτίζει τήν κρίση μέ τήν ἐκκοσμίκευση. Ὡς θεραπευτική

αγωγή θεωρείται ή επανενδυνάμωση του θρησκευτικού στοιχείου. Στην αντίληψη περί βιολογικής παρακμής αντίτασσει τή βουλευτική θέση πού βασίζεται στό σφρίγος και τή ζωτικότητα τῶν δημιουργικῶν μειονοτήτων και τῶν διακεκριμένων προσωπικοτήτων.

Μιά τέτοια δημιουργική “μειονότητα” καλούμεθα νά αποτελέσουμε και μεις. Για νά ανταποκριθεῖ ὁμως στόν ιστορικό ρόλο της ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία και νά συμβάλει στήν πνευματική πορεία τῆς Εὐρώπης, θά χρειασθεῖ πρῖν ἀπό ὅλα νά εἶναι συνεπής στόν μυστηριακό-σωτηριολογικό της χαρακτήρα. Νά παραμείνει αὐτό πού στήν οὐσία εἶναι: Κιβωτός τῆς ἀλήθειας, τήν ὁποία ἀπεκάλυψε ὁ Τριαδικός Θεός· φανέρωση τοῦ μυστηρίου τῆς οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῶν διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Χῶρος ὅπου τελεσιουργεῖται ἡ μεταμόρφωση τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὑπέρβαση τῆς ὑπαρξιακῆς του ἀγωνίας, ἡ ἔνωσή του μέ τόν Θεό τῆς ἀγάπης.

Αὐτή τήν Ὁρθοδοξία ὀφείλουμε νά ἐκπροσωποῦμε στήν Εὐρώπη και σέ ὁλόκληρη τήν οἰκουμένη. Ἄς μὴν ἀνησυχοῦμε διότι δέν ἀνήκουμε στήν πλειοψηφία. Τό ζητούμενο εἶναι νά γίνουμε ἕνας δημιουργικός πυρήνας πού θά βοηθήσει τήν Εὐρώπη νά ἀνακαλύψει και νά ἀναπτύξει τά καλύτερα στοιχεία τῆς κληρονομιάς της και νά προχωρήσει σέ μία νέα πνευματική ἀκμή.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

¹ Γ. Θεοτοκάς, *Ἐλεύθερο πνεῦμα*, Ἑστία, Ἀθήνα 1988, σ. 8-9.

² Ἀναστασίου (Γιαννουλάτου), *Ἰχνη ἀπό τήν ἀναζήτηση τοῦ Ὑπερβατικοῦ*, Ἀκρίτας, Ἀθήνα, ³2005, σελ. 28.

³ *A Handbook of Churches and Councils*, Profiles of Ecumenical Relationships (compiled by H. van Beek), WCC, Geneva 2006, σελ. 455.

⁴ G. Davie, *Religion in Modern Europe. A Memory Mutates*, Oxford University Press, Oxford 2000, σελ. 10.

⁵ G. Davie, *μν.ἔργ.*, σελ. 9-10.

⁶ *A Handbook of Churches and Councils*, σελ. 361.

⁷ I. Alfeief, *Orthodox Witness Today*, WCC Geneva 2006. Πρβλ. A. Dierkens (ed.), *Pluralisme religieux et laïcité dans l'Union européenne*, éd. Université de Bruxelles, Bruxelles 1994.

⁸ Ἀναστασίου (Γιαννουλάτου), *μνημ.ἔργ.* σελ. 389.

⁹ Μ. Δεληθανάση, «Θεριεύει ἡ Ἰσλαμοφοβία στήν Εὐρώπη», Ἐφημ. *Καθημερινή*, 14.1.2007.

¹⁰ Νικηφόρου τοῦ Ὁμολογητοῦ (*849), *Ἐπιστολή Κανονική - Ἐρωτήσεις Δ'*. Ἀμ. Ἀλιβιζάτου, Οἱ Ἱεροί Κανόνες, Ἀποστολική Διακονία, Ἀθήνα ³1996, σελ. 641.

¹¹ Τοῦ αὐτοῦ, *Κανόνες Ζ'*, κανόνων Α', ἐνθ' ἄν. σελ. 628.

¹² Βλ. ἄρθρα διαφόρων, *Ὁρθόδοξη Θεολογία καί Οἰκουμενικός Διάλογος* (ἐπιμ. Π. Βασιλειάδη), Ἀποστολική Διακονία, Ἀθήνα 2005.

¹³ Σημειώνω χαρακτηριστικά τά λόγια ἑνός ἀπό τούς διακεκριμένους θεολόγους τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, τοῦ Καθηγητοῦ καί Ἀκαδημαϊκοῦ Ἰωάννου Καρμίρη σέ μιᾶ ἀπό τίς τελευταῖες του ὁμιλίες στήν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν («Ἡ παγκοσμιότης τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας»): «Οὐ μόνον οἱ χριστιανοί ἀλλά δύναται νά γίνωνται καί οἱ μὴ χριστιανοί, οἱ ἄπιστοι ἢ τά ἔθνη ἰσχυρονόμα καί σύσσωμα καί συμμετόχα τῆς ἐπαγγελίας ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ» (Ἐφεσ. 3:6) *διὰ τῆς Ἐκκλησίας* εἰς τήν ὁποῖαν δύναται νά ἀνήκωσι ἄοράτως καί οἱ ἔθνικοι, οἱ ἑτεροδόξοι, ἐπί τῆ βάσει καί δυνάμει τῆς ἑαυτῶν πίστεως καί τῆς χορηγουμένης αὐτοῖς δωρεάν ὑπό τοῦ Θεοῦ σωτηρίου χάριτος τῶν ἔχουσῶν οἰονεῖ ἐκκλησιαστικόν χαρακτήρα» - I.N. Καρμίρη, «Ἡ παγκοσμιότης τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας», *Πρακτικά τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν*, ἔτος 1980, τόμ.55, Ἀθήναι 1981, σελ. 261-289. Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ σωτηρία τῶν ἐκτός τῆς Ἐκκλησίας ἀνθρώπων τοῦ Θεοῦ», *Πρακτικά τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν*, ἔτος 1981, τόμ. 56, Ἀθήναι 1982, σελ. 391-434.

¹⁴ «Μήνυμα ἀγάπης χωρίς διακρίσεις στέλνουν οἱ προκαθήμενοι τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ἀπό τά Ἱεροσόλυμα», ἔφημ. *Καθημερινή* 8.1.2000. *Ἐλευθεροτυπία* 8.1.2000. Περ. *Ἐκκλησία* 85(2008), σελ. 758-759.

¹⁵ Περ. *Ἐκκλησία* 85(2008), σελ. 758-759.

¹⁶ D. Staniloae, *Theology and the Church*, St. Vladimir's Seminary, Crestwood, New York 1980, σελ. 226.

¹⁷¹⁷ *Der Untergang des Abendlandes*, 2 Τόμοι, 1η ἔκδ. Μόναχο 1918-22.

¹⁸¹⁸ *A Study of History*, abridged ed., Oxford 1987.